

Prof. dr NURI BAŠOTA

RAVNOMERNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE: BITNA KOMPONENTA OSTVARIVANJA RAVNOPRAVNOSTI NARODA I NARODNOSTI

UVODNA RAZMATRANJA O STRUKTURNOJ ORIJENTACIJI I UBRZANOM RAZVOJU NERAZVIJENIH

Sam proces razvoja proizvodnih snaga u uslovima kapitalističkih produkcionih odnosa uslovio je neravnomeran privredni razvoj zemalja i regiona u današnjem svetu. Zakon neravnomernog ekonomskog i političkog razvoja koji vlada posebno u periodu razvijenog monopolističkog kapitalizma (imperijalizma), uslovio je jedan veoma diferenciran stepen razvoja tj. u kombinovanju faktora proizvodnje i razmeštaj proizvodnih snaga kako na nivou svetske privrede, isto tako i unutar pojedinih nacionalnih ekonomija. Teritorijalna podela rada, koja je nametnuta proizvođačima sirovina i drugih proizvoda na bazi tzv. komparativnih prednosti i jeftine radne snage, uslovljava pogoršanje njihove privredne strukture i njihovog položaja u primarnoj raspodeli kroz neekvivalentne razmene na domaćem i inostranom tržištu. U ovom slučaju bogatija zemlja eksploatiše siromašniju, pa i onda kada ovo poslednja razmenom dobija.¹

Za nerazvijene zemlje i nerazvijena područja od posebnog značaja je pronalaženje osnovne orijentacije razvoja privrede i pojedinih industrijskih grana, uključujući i problem izbora radom intenzivne ili kapitalom intenzivne tehnike. Međutim, proces menjanja postojećeg nepovoljnog položaja pojedinih zemalja i područja unutar nacionalnih teritorija ne ostvaruje se automatski i stihijski, nego preduzimanjem adekvatnih mera u pravcu pozitivne izmene privredne strukture i diverzifikacijom nacionalnih privreda ili pojedinih nerazvijenih regiona, a samim tim i povećanjem produktivnosti rada i njihovog položaja u razmeni.

¹ Karl Marks: »Teorija o višku vrednosti«, tom III, Beograd, 1956, str. 250.

Međutim, kada se radi o naporima nerazvijenih zemalja za adekvatniju strukturnu orijentaciju kako bi izmijenile sopstveni položaj u nametnutoj međunarodnoj podeli rada, treba imati u vidu činjenicu da postojeća proizvodna, tehnološka i finansijska zavisnost, kao i transfer nauke i tehnologije i prezaduženost ovih zemalja otežava ostvarivanje najoptimalnije orijentacije u daljoj industrijalizaciji tih nacionalnih ekonomija. U uslovima nametnute međunarodne podele rada, nerazvijene zemlje imaju takvu privrednu strukturu gde, uglavnom, dominiraju proizvodi primarnog sektora koji se izvoze u industrijsko razvijene zemlje pod vrlo nepovoljnim monopolskim cenama. No, razvijene zemlje drže monopol u ultramodernoj industriji, kao što je automatika i elektronika, što još više otežava strukturnu orijentaciju nerazvijenih zemalja prema ovim ključnim granama industrije, koje treba da omoguće prevazilaženje kolonijalnog i neokolonijalnog položaja u kojem se nalaze. »Kapitali plasiranih u vanskoj trgovini mogu dati višu profitnu stopu, prvo zato što se ovdje konkuriše s robama koje druge zemlje proizvode s manje lakoća, tako da unaprednija zemlja prodaje svoje robe iznad njihove vrednosti, ma da jeftinije nego konkurentske zemlje«².

Dugovi nerazvijenih su sve veći, čime se osetno umanjuju razvojne mogućnosti bez pritiska multinacionalnih korporacija i drugih finansijskih krugova iz najrazvijenijih kapitalističkih zemalja. Time se stvaraju nove mogućnosti i oblici zavisnosti (ekonomske i političke) nerazvijenih od svetskih monopola, umanjujući mogućnosti za izmenu postojeće proizvodne i izvozne strukture nacionalne privrede u tim zemljama, čime se produbljuju razlike između razvijenih i nerazvijenih zemalja i regiona u današnjem svetu.

Ova neravnomernost, koja je sve prisutnija u svetu, izaziva permanentne sukobe, kako na međunarodnom planu, tako i unutar pojedinih nacionalnih ekonomija. Industrijsko razvijene zemlje, pa i pojedini razvijeni regioni unutar pojedinih zemalja, nastoje da kroz nametnute podele rada, kao i raznim protekcionističkim merama sačuvaju i učvrste svoj dominantan položaj, dok nerazvijene zemlje i regioni nastoje da izmene sopstveni položaj u postojećoj fazi podele rada, tj. da izvrše pozitivne izmene u privrednoj strukturi i proizvodnim snagama svoje ekonomije. Zato se u okviru svake zemlje čine napor i preduzimaju mere kako bi, kroz strukturnu orijentaciju, maksimizirale efikasnost svojih proizvodnih snaga i time ubrzavale svoj društveno-ekonomski razvoj.

Međutim, iz navedene problematike neravnomernog razvoja ne bi smeli izvući zaključak da je neravnomeran privredni razvoj i nepovoljan razmeštaj faktora proizvodnje karakteristika samo kapitalističkih produkcionih odnosa, bilo na međunarodnom ili nacionalnom planu. Naprotiv, problemom neravnomernog razvoja i privredne strukture suočene su i socijalističke zemlje, delimično zbog nasleđene privredne strukture i nivoa razvijenosti proizvodnih sna-

² Karl Marks: »*Kapital*«, III tom, Beograd, 1948, str. 190.

ga u pojedinim socijalističkim zemljama, ali i zbog nepovoljnih i neadekvatnih primenjenih metoda u otklanjanju ove protivrečnosti u razvoju.

U toku svog socijalističkog razvoja, pod uticajem industrijalizacije kao glavnog faktora ekonomskih i socijalnih promena, socijalističke zemlje ostvarile su značajan napredak u društveno-ekonomskom razvoju. Politika ubrzane industrijalizacije i razvoj socijalističkih društvenih odnosa omogućili su veoma dinamičan razvoj proizvodnih snaga i korenite promene u privrednoj i socijalnoj strukturi ovih zemalja. Međutim, kako među socijalističkim zemljama, tako i unutar pojedinih nacionalnih ekonomija, evidentne su razlike, kako u stepenu razvijenosti, tako i u strukturi priređe i prostornom rasporedu proizvodnih snaga.

Razlike među regionima, kao delovima celine, tj. nacionalnih ekonomija, su dosta velike. Postoje regioni u kojima je proces industrijalizacije u inicijalnoj fazi, gde poljoprivredno stanovništvo čini pretežni deo društvene strukture i gde preovlađuju tradicionalni oblici privređivanja u odnosu na ostala razvijena područja koja deluju kao metropole. Interesantno je navesti da regionalnu neravnomernost susrećemo i u multinacionalnim zajednicama, gde se granice regiona podudaraju sa nacionalnim područjima. U ovim zajednicama ravnomerni razvoj i poboljšanje privredne strukture putem svesnog raspoređivanja i proizvodnih snaga u prostoru je i uslov nacionalne ravnopravnosti naroda i narodnosti koji žive u toj socijalističkoj zajednici. Time regionalni razvoj, koji je po svojoj prirodi strukturalni problem, u socijalističkim produkcionim odnosima dobija poseban značaj i važnost.

Jednostrano i dogmatsko prihvatanje sovjetskog modela industrijalizacije u drugim socijalističkim zemljama, bez sagledavanja sopstvenih specifičnih uslova i mogućnosti, imale su određene implikacije na privrednu strukturu i razmeštaj proizvodnih snaga unutar nacionalnih teritorija. Takvo doktrinarno prihvatanje modela prioriteta teške industrije sa naglašenom autarhijom tržišta socijalističkih zemalja, nametnula je nepovoljnu privrednu strukturu, naročito na bazi podele rada prema tzv. komparativnim prednostima i tome slično.

Prihvatanje sovjetskog modela, kao jedinog poznatog u vreme obnove i izgradnje naše zemlje, kao i ekonomska blokada naše zemlje od strane drugih socijalističkih zemalja u vreme informbirovske kampanje, nepovoljno se odrazilo na regionalni tj. ravnomerni razvoj naše zemlje, kao i na strukturu privrede kod nas. No, i pored nastojanja i želja za harmoničniji razvoj svih naših republika i autonomnih pokrajina, predviđanja se nisu ostvarila, tako da razlike u nivou ekonomskog razvoja postoje, a u odnosu na SAP Kosovo čak su se i povećale. Činjenica je da su ekonomska situacija zemlje i prevashodni interesi u razvoju cjeline determinisali u početku stav, primenu metode i sredstva u rešavanju nesklada u privrednom razvoju pojedinih republika i autonomnih pokrajina.

Otuda, potiču razlozi za razumevanje nerealizovane politike, smanjivanja razlika u razvoju među republikama i autonomnim pokrajinama, treba uvažavati posebne razloge koji su u prošlosti delovali na nesklad između proklamovanih ciljeva i utvrđene politike, čime se mogu opravdati rezultati razvoja u periodu izgradnje, kada je dejstvo spoljnih činilaca bilo značajno. Međutim, kasnije, kada nastaje rast nesklada bez vidljivog razloga, sem odsustva autentične politike i nesposobnosti naše tekuće ekonomske politike i privrednog sistema da dugoročno prati postavljene strateške ciljeve, ovaj moment treba cijeniti sa drugih polaznih stanovišta.

POSEBNOST U TRETMANU NAŠEG TERITORIJSKO- -EKONOMSKOG RAZVOJA

Ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih područja unutar teritorije jedne zemlje ispoljava se danas kao akutan problem, kako u drugim zemljama tako i u Jugoslaviji. Harmonični razvoj ekonomsko-prostornih celina, u skladu sa potencijalnim mogućnostima, predstavlja savremeni problem, ne samo zemalja u razvoju nego i privredno razvijenih zemalja sveta. Kao ilustracija može da nam služe naponi Italije, Francuske i drugih razvijenih zemalja sveta koje nastoje da putem direktne intervencije države obezbede skladniji razvoj u uslovima gde tržište ima dominantan uticaj u formiranju granske i prostorne disproporcije u privredi zemlje. U stvari, to su pokušaji pojedinih država da putem direktne intervencije u alokaciji faktora proizvodnje obezbede harmoničniji razvoj. Ovu činjenicu danas potvrđuju, pored mnoštva informacija o pogledima savremene teorije i politike u domenu ekonomije prostora, tako i praktične akcije ekonomske politike velikog broja razvijenih država.

Problematika ravnomernijeg, tj. regionalnog razvoja, u našoj zemlji tretira se ujedno i kao oblik međunacionalnih ekonomskih odnosa, što daje posebnu važnost ovoj problematici. Za razumevanje stanja i posebnosti problematike ravnomernijeg razvoja naše samoupravne socijalističke zajednice potrebno je, pored društveno-ekonomskih karakteristika sistema, posebno uvažavati istorijsku prošlost koja bitno predodređuje stav i shvatanje ove problematike u nas. Razlog ovome je podela prostora na principu etničke pripadnosti stanovništva na republike i autonomne pokrajine još odlukama AVNOJ-a, tj. rezultat su naše socijalističke revolucije i NOB-a. Zato treba shvatiti činjenicu da regionalnom problematikom u nas dominira međurepublička i pokrajinska komponenta, gde je ravnomerniji razvoj ovih društveno-političkih zajednica uslov nacionalne ravnopravnosti naroda i narodnosti u našoj višenacionalnoj socijalističkoj zajednici.

Posmatrano sa aspekta nivoa razvijenosti, ukupna teritorija Jugoslavije je polarizovana na dva dela: na privredno razvijena i

na nedovoljno razvijena područja. Ona područja koja su ranije stupila na pozornicu savremenog privrednog razvitka, stvorile su niz prednosti na startu, koje im osiguravaju brži razvoj. Zato privredno razvijeni deo karakteriše viši stepen industrije i druge nepoljoprivredne delatnosti, veći stepen zaposlenosti kao i izgrađena privredna i socijalna infrastruktura. Međutim, nedovoljno razvijena područja, kako zbog niskog starta, tako i usled neostvarenog predviđenog tempa u posleratnom razvoju, su karakteristična po nepovoljnoj privrednoj strukturi, gde dominiraju industrijske grane nižeg stepena obrade, donekle razvijenosti primarnih delatnosti (ekstraktivnom industrijom sa šumarstvom i ekstenzivnom poljoprivredom), slabe razrađenosti infrastrukture i sa velikim problemima oko zaposlenosti mlade radne snage koja je sve kvalifikovanija. Na nedovoljno razvijenim područjima Jugoslavije živi 8,200 hiljada ili 36,7% ukupnog stanovništva Jugoslavije, koji kao proizvođači, potrošači i branitelji uslovljavaju razvoj cele zemlje. Ova područja nisu nekakva degradirana ili pasivna područja bez neke perspektive, nego naprotiv po svome prirodnom, ljudskom i privrednom potencijalu predstavljaju bitan uslov za brži razvoj cele zemlje, tj. i samih razvijenih područja.

Ravnomerniji privredni razvoj svih krajeva naše zemlje i ubrzaniji razvoj nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova ispoljava se danas kao akutan problem. Ova aktuelnost u našoj socijalističkoj zajednici je razumljiva s obzirom da je jedan od osnovnih principa našeg federativnog uređenja i ravnomerniji razvoj svih krajeva naše zemlje, ali se taj princip ne može ostvariti bez intervencije šire jugoslovenske zajednice, koja odgovarajućim svevnim akcijama mora da obezbedi brži tempo razvoja nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova u narednom periodu kako bi obezbedila u doglednom vremenu neophodan stepen rasta društvenog proizvoda i kako bi otpočeo proces sužavanja razlika u razvoju.

Razrešavanje ove nasleđene i još dosta prisutne protivurečnosti, dobija još više u svome značaju i aktuelnosti kada se ima u vidu naša višenacionalna zajednica, u kojoj ne može biti stvarne ravnopravnosti bez ekonomske. Drugim rečima, ova ravnopravnost bila bi samo formalna za neka područja, ukoliko se ne bi vodilo računa o tome da su neki delovi zemlje zbog nasleđene nerazvijenosti, neostvarene predviđene stope rasta i nepovoljne privredne strukture zaostali u svome ekonomskom razvoju. Zbog toga smanjivanje razlika u materijalnoj osnovi pojedinih područja preduslov je za ostvarivanje svih vidova ravnopravnosti. Zapravo, taj neravnomerni razvoj i razlike u ekonomskoj razvijenosti pojedinih republika i autonomnih pokrajina utiču kao odrednica na razvitak u odnosima među jugoslovenskim narodima i narodnostima.

Ovde treba istaći činjenicu da na bazi tih ekonomskih i drugih razlika u razvoju niču mnoge protivurečnosti koje se u određenim uslovima manifestuju u obliku nacionalizma, odnosno u slabljenju zajedništva naroda i narodnosti Jugoslavije, pa čak i u

usporavanju razvitka socijalizma. Buduća politika razvoja zemlje treba što pre i odlučnije nego do sada da eliminiše materijalne izvore ove nepravilnosti, i to ne samo radi obezbeđenja realne osnove ravnopravnosti naroda i narodnosti, nego i radi nesmetanog daljeg razvoja socijalističkih produkcionih odnosa u našoj samoupravnoj socijalističkoj zajednici.

Zato bez jače i konkretnije materijalne intervencije šire jugoslovenske zajednice i solidarnosti naše radničke klase, kao i konkretnijih mera naše ekonomske politike, neće se moći ostvariti planirani obim i tempo rasta nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova.

Govoreći o materijalnom i društvenom razvoju na osnovama samoupravljanja, u referatu na X kongresu SKJ, drug Tito je rekao: »Takva razvojna politika odgovara i našim zajedničkim nastojanjima i interesima svih da se ubrza razvoj ekonomski manje razvijenih republika i naročito Pokrajine Kosovo. Njihov brži razvoj je bitan uslov ravnopravnosti naroda i narodnosti u našoj socijalističkoj zajednici. Sve dok bitnije ne smanjimo razlike u stepenu privredne razvijenosti pojedinih republika i pokrajina, taj problem moramo smatrati izuzetno važnim, te i dalje preko fondova i budžeta federacije, ili na drugi pogodan način obezbeđivati sredstva za njihov ubrzani razvoj i finansiranje neophodnih društvenih službi u tim područjima«. ³

Uklanjanje nasleđene ekonomske neravnomernosti definisano je kao osnovni cilj ekonomske politike u našoj zemlji još u početku socijalističke izgradnje i potencirano je u svim zvaničnim dokumentima u kojima su utvrđene smernice i zadaci privrednog i opštedruštvenog razvoja zemlje sve do novog Ustava SFR Jugoslavije i ZUR-a. Ovaj princip naročito je istaknut u Programu SKJ, petogodišnjim planovima privrednog razvoja zemlje, u rezolucijama IX, X, XI i XII Kongresa SKJ, Savezne Skupštine, Saveznog odbora SSRN Jugoslavije, kao i u samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima oko usaglašavanja i donošenja tekućeg srednjoročnog plana razvoja SFR Jugoslavije za period 1981—85. i koncepcije dugoročnog razvoja zemlje do 1985. i 2000. godine.

Na bazi svesne organizovanosti našeg samoupravnog socijalističkog društva u postavljanju i primeni metoda u otklanjanju nasleđene ekonomske neravnomernosti kao jedne od postojeće protivrečnosti našeg društva, stvoren je sopstveni model, ili bolje rečeno jugoslovenski model za ravnomerniji razvoj svih republika i autonomnih pokrajina. Za razliku od poznatih metoda i modela koji se primenjuju u svetu (u uslovima tržišne privrede), naš autohtoni metod ne zasniva se na seljenju kapitala na bazi profitne stope (kao u kapitalizmu) ili pak državnoj intervenciji, bilo kao u državnom kapitalizmu ili administrativnom periodu socijalizma, nego

³ Josip Broz Tito: »Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji i uloga SKJ«, referat na X kongresu SKJ, »Komunist«, br. 897/1974. god.

naprotiv, on se bazira na humanizmu samoupravnih socijalističkih odnosa gde solidarnost među republikama i autonomnim pokrajinama daje posebno obeležje ovom jugoslovenskom modelu.

Ova koncepcija, koja se primenjuje u našoj teoriji i praksi, implicira nove i mnogo šire mogućnosti koje pruža samoupravni socijalizam kao viša faza socijalističkog društva. Posebnost ovog metoda vidi se u jedinstvenom tretiranju dinamičkih elemenata razvoja koji sačinjavaju stopu rasta društvenog proizvoda, stopu rasta produktivnosti rada i stopu rasta zaposlenosti u materijalnoj proizvodnji. Koegzistentna primena ovog principa vodi logičnom jedinstvu koje predstavlja svestrani ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina, tj. brži razvoj od proseka zemlje kako bi se smanjile nasledene i stvorene razlike u razvoju, jer ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih republika i pokrajina, u stvari predstavlja uslov ravnopravnosti naroda i narodnosti koje žive na tim područjima zemlje. Ujedno, treba istaći i drugu kvalitativnu stranu ovog modela koji se ne uzima kao stalna, zauvek data šema, nego, naprotiv, on se stalno usavršava i dopunjuje na bazi samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora samih nosioca razvoja.

Usvojeni princip bržeg razvoja nedovoljno razvijenih područja, a u tom sklopu posebno SAP Kosova, kao najnerazvijenijeg područja zemlje, proizlazi iz marksističkog stava Saveza komunista Jugoslavije i Jugoslavije kao samoupravne socijalističke zemlje, čija je osnovna sadržina nacionalna i politička ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti. Međutim, kao što se ističe u platformi našeg društveno-ekonomskog razvoja, ova ravnopravnost bi bila bitno ugrožena ako ne bi počivala i na ekonomskoj ravnopravnosti, tj. ako se nasledene neravnomernosti koje se mogu povećati delovanjem tržišnog mehanizma (Zakonom vrednosti) ne bi svesnom, planskom intervencijom šire društvene zajednice putem samoupravnog sporazumevanja i drugim oblicima dogovaranja ublažile i otklonile postepeno.

Otklanjanje ekonomske nejednakosti između republika i autonomnih pokrajina u sadašnjoj fazi našeg razvoja predstavlja bitan uslov za efikasno funkcionisanje samoupravljanja, decentralizaciju sredstava, socijalističku raspodelu prema radu, jačanje zajedništva, kao i za brži razvoj proizvodnih snaga naše samoupravne socijalističke zajednice. Drugim rečima, samoupravni socijalistički karakter društvenih odnosa i ekonomska komponenta nacionalne ravnopravnosti u našoj zemlji sasvim prirodno nameću potrebu savlađivanja razlika u nivou razvijenosti između razvijenih i nedovoljno razvijenih područja zemlje, posebno SAP Kosova, koja zaostaje ne samo u odnosu na razvijena, nego i na nedovoljno razvijena područja. U Rezoluciji IX Kongresa SKJ o socijalističkom razvoju Jugoslavije na osnovama samoupravljanja kaže se: »Deveti kongres odlučno stoji na stanovištu da je smanjivanje razlika u razvijenosti, kroz ubrzani razvoj nerazvijenih, interes svih naroda Jugoslavije i osnovna komponenta stvarne ravnopravnosti naroda i narodnosti. Sto-

ga je trajni zadatak društvene zajednice da stvara materijalne i društvene uslove, i na organizovan način obezbeđuje dodatna sredstva kako bi se privredno nedovoljno razvijene republike i pokrajine razvijale brže od prosečnog razvoja cele zemlje. Pri tome posebnu pažnju treba posvetiti bržem razvoju SAP Kosova. U skladu sa takvom politikom, Fond za kreditiranje privredno nerazvijenih republika i pokrajina, kao vid kompenzacije i element solidarnosti u međunacionalnim odnosima, je jedan od činilaca optimalnog ekonomskog i društvenog razvoja jugoslovenske zajednice, treba i dalje da ostane i da ima trajne i stabilne izvore sredstava. On mora sve više da postane poslovna institucija sposobna da organizira i druga sredstva iz zemlje i inostranstva, povezuje radne organizacije i banke razvijenih i nerazvijenih područja i da se oslanja na razvijenu orijentaciju celokupne privrede.⁴

U težnji da se pomogne ubrzani razvoj nedovoljno razvijenim područjima, došlo je do formiranja Fonda za razvoj nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina i time je stvoren oblik stabilnog prikupljanja namenskih sredstava u svrhe materijalnog podsticaja razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja. Osnovni i najsigurniji izvor investicionih sredstava u dosadašnjem razvoju nedovoljno razvijenih republika i Kosova bio je, a biće i dalje, Fond za kreditiranje nedovoljno razvijenih, koji je u dosadašnjem periodu funkcionisanja imao sledeću visinu sredstava kao i strukturu raspodele:

(u mil. dinara)

	1966/70.	1971/75.	1976/80.
<i>Ukupno</i>	8,962	24,578	53,066
SR Bosna i Hercegovina	2,740	7,969	16,256
SR Crna Gora	1,169	2,812	5,737
SR Makedonija	2,336	5,625	11,475
SAP Kosovo	2,678	8,172	19,598

Kao što se vidi iz tabelarnog pregleda, veće učešće u raspodeli sredstava Fonda imala su ona područja koja su imala i niži nivo razvijenosti u odnosu na prosjek zemlje.

Ovome treba dodati posebne mere za finansiranje društvenih delatnosti od strane Federacije u privredno nedovoljno razvijenim područjima, što je od posebnog značaja, kako za obezbeđivanje normalnog funkcionisanja ovih delatnosti, posebno prosvetu i zdravstvo, tako i za rasterećenje privrede od ovih obaveza i zaduženosti.

No, za ovaj srednjoročni plan razvoja zemlje, Fond donosi i pojedine novine, kako po izvoru i veličini, tako i po načinu raspodele i angažovanosti, jer poenta je data na samoupravnom udruživanju rada i sredstava između OUR razvijenih i nedovoljno raz-

⁴ Izvodi iz Rezolucije IX kongresa SKJ o socijalističkom razvoju Jugoslavije na samoupravnim osnovama, Priština, 1972. godine.

vijenih. Ujednačen za tekući srednjoročni plan 1981—85. došlo je i do povećanja sredstava Fonda, što se može videti iz sledećeg pregleda:

Raspodela sredstava Fonda za period 1981—85. god.

Nedovoljno razvijena područja	Cene 1980. g.	Tekuće cene	Učešće u raspodeli
SR Bosna i Hercegovina	40,157	63,571	27,9%
SR Crna Gora	14,249	22,558	9,9%
SR Makedonija	28,210	44,660	19,6%
SAP Kosovo	61,314	97,066	42,6%
Ukupno:	143,930	227,855	100,0%

Pored sredstava Fonda federacije za kreditiranje i udruživanje rada i sredstava u privredu nedovoljno razvijenih područja, njima se ujedno dodjeljuju i dopunska sredstva za normalan rad i razvoj društvenih službi koja se formiraju izdvajanjem 0,85% društvenog proizvoda ukupne privrede zemlje, a koja imaju sledeću strukturu raspodele:

a) Prethodno za SAP Kosovo	0,135% društvenog proizvoda
b) Prethodno za Crnu Goru	0,03% društvenog proizvoda
c) Drugi deo se izdvaja po SR i SAP Kosovo:	
SR Bosna i Hercegovina	40,15%
SR Crna Gora	18,30%
SR Makedonija	10,30%
SAP Kosovo	30,25%

Iz iznetog pregleda o sredstvima Fonda federacije za kreditiranje privredno nedovoljno razvijenih područja i budžetskih sredstava koje se daju za normalno funkcionisanje društvenih službi, vidi se veličina i značaj jugoslovenskog modela za ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih područja, koji se zasniva na solidarnosti naše radničke klase i humanizma samoupravnih socijalističkih odnosa. Ujedno, da bi potsticali razvoj privrede nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova, kao novina u ovom srednjoročnom planu razvoja je i obavezno udruživanje 50% sredstava Fonda sa OUR iz razvijenih republika i SAP Vojvodine.

Bez sumnje, za ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih republika i Kosova posebnu ulogu odigrao je Fond, koji kao oblik direktne kompenzacije i pomoći ovim područjima i danas predstavlja najvažniji dopunski izvor (a za neke čak i osnovni izvor) investicija kao i meru investicija šire jugoslovenske zajednice. Međutim, kada je reč o funkcionisanju Fonda, može se reći da se nije u potpunosti meri angažovao na realizaciji zadataka koji na njega padaju u pogledu

razrade stimulativnih mera u okviru sopstvenog mehanizma koji bi potsticao brži razvoj nedovoljno razvijenih područja, a posebno SAP Kosova, kao i u pogledu razrađivanja organizacionog mehanizma za tehničku pomoć nerazvijenim područjima.

Sumirajući rezultate dosadašnjeg privrednog razvoja nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova, moguće je konstatovati da i pored svih nastojanja, prostorne disproporcije nisu uklonjene, a u odnosu na SAP Kosovu osetno su i povećane. Umjesto da se smanjuju tokom socijalističke izgradnje, razlike su se povećale, posebno u domenu materijalne baze nedovoljno razvijenih. To se može videti iz društvenog proizvoda po stanovniku, koji je u 1980. godini izgledao sledeće:

Cene 1972. god. (u mil. dinara)

	Društ. proizv. po stanovniku	Relativni odnosi SFRJ = 100
SFRJ*	17.057,00	100
SR Bosna i Hercegovina	11.109,60	65,1
SR Crna Gora	12.618,50	74,0
SR Hrvatska	21.559,80	126,4
SR Makedonija	11.285,30	66,2
SR Slovenija	35.099,50	205,8
SR Srbija bez SAP	16.987,70	99,6
SAP Kosovo	4.579,70	26,8
SAP Vojvodina	19.607,10	114,9

* Izvor: SGJ — 1981, 408—431, Beograd, 1981.

Društveni proizvod po stanovniku u svim nedovoljno razvijenim područjima je ispod proseka zemlje. Međutim, najdrastičnije smanjenje je kod Kosova, gde je društveni proizvod po glavi stanovnika pao čak na skoro jednu četvrtinu proseka zemlje. Upoređenjem i preko drugih indikatora, pokazuje se približno ista situacija, sa izuzetkom promena u fiksnim fondovima, što je posledica ulaganja u kapitalno intenzivne grane, kao elektro-energija, infrastruktura, rudarstvo i slično.

Konkretno, društveni proizvod po glavi stanovnika u 1980. godini bio je sledeći: SFRJ=100,0, Slovenija 205,8, Hrvatska 126,4, Vojvodina 114,9, Srbija bez SAP 99,6, Crna Gora 74,0, Makedonija 66,2, Bosna i Hercegovina 65,1, dok Kosovo svega 26,8% proseka zemlje. Najveće relativno zaostajanje u posleratnom razvoju imalo je Kosovo, čiji je društveni proizvod u 1947. godini iznosio 49,3% proseka zemlje, u 1976. godini opao je na 32,2%, dok je u 1980. godini iznosio svega 26,8% proseka zemlje, sa tendencijom daljeg pogoršavanja. Slične pokazatelje dobijamo i kod kretanja nacionalnog dohotka, što se da videti iz sledećeg tabelarnog pregleda:

Učešće nacionalnog dohotka po glavi stanovnika u proseku zemlje
(po cenama iz 1972. god.)

	SFRJ	SR Bosna i Herceg.	SR Crna Gora	SR Maked.	SR Sloven.	SR Srbija bez SAP	SAP Kosovo
	1	2	3	4	5	6	7
1961.	100,0	73,2	73,6	62,5	182,6	97,9	35,3
1971.	100,0	66,3	73,5	69,1	189,9	97,3	32,9
1981.	100,0	66,3	74,9	67,3	194,8	99,4	29,7

Izvor: SGJ — 1981, 408—431. Beograd, 1981.

Ovakav spori tempo razvoja privrede nedovoljno razvijenih republika, a posebno Kosova, nije stvarao uslove za smanjenje razlika u razvoju nego, naprotiv, doprineo je daljem relativnom zaostajanju.

Dosadašnji razvoj privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova, pored relativne zaostalosti u odnosu na prosek zemlje i razvijenih republika i SAP Vojvodine, ostavljao je u nasleđe budućem razvoju niz teškoća koji će uticati na buduću ubrzani razvoj i na postepeno rešavanje problema zapošljavanja ili, bolje rečeno, nezaposlenosti kao veoma akutnom socijalnom i političkom problemu današnjice i sutrašnjice. Nepovoljna privredna struktura, slaba akumulativna i reproduktivna sposobnost privrede nedovoljno razvijenih, prezaduženost zbog niskog starta i zakasnelog razvoja privrede, veliko zakašnjenje u izgradnji infrastrukture, nedovoljna tehnička pomoć u izboru tehnologije i uključivanje u podelu rada, nedovoljno i neracionalno korišćenje kapaciteta, nedovoljno korišćenje uslova za povećanje poljoprivredne proizvodnje, visok prirodni priraštaj, kao i problemi na selu koji proizlaze iz ovih situacija, zajedno sa nepovoljnim sistemskim rešenjima i merama ekonomske politike, su suštinski problemi koji otežavaju ubrzani razvoj privrede nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova i odlažu početak procesa smanjivanja razlika u razvoju u odnosu na prosek zemlje i ostalih područja.

Obzirom na ozbiljnost navedenih problema, među njima posebno treba ovde istaći četiri: problem nezaposlenosti, nepovoljnu privrednu strukturu, nedovoljnu akumulativnu i reproduktivnu sposobnost, kao i ekonomsku politiku sa sistemskim rešenjima u odnosu prema nedovoljno razvijenim područjima.

Dosadašnji stepen razvoja privrede nedovoljno razvijenih područja, posebno Bosne i Hercegovine i Kosova, sa aspekta sektorsko-granskih kriterijuma predstavlja potencijalni faktor daljeg ubrzanog razvoja, naročito zbog nepovoljne strukture u odnosu na svestraniji tj. kompleksniji razvoj industrije. Međutim, prerađivačka

industrija, koja je u savremenim uslovima od vitalnog značaja za ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih područja, s obzirom na propulzivni karakter i relativno visoku akumulativnu sposobnost, nije dovoljno zastupljena u nedovoljno razvijenim područjima. Pored jednostranog razvoja u pravcu proizvodnje pretežno sirovina i električne energije, mislimo i na visok kapitalni koeficijent koji je u stalnom porastu, što ne odgovara istovremeno i politici veće zaposlenosti. U uslovima oskudevanja u investicionim sredstvima, kada postoji veliki pritisak za otvaranje novih radnih mesta, smatramo da dalja orijentacija na ova ulaganja bez preliivanja dodatnih sredstava potrošača, ne bi smela da se nastavi. Investiranje u tom pravcu jeste jednostavnije, ali ne i najrentabilnije. Visok organski sastav faktora proizvodnje (kapitala), zahteva istovremeno i velika investiciona sredstva za otvaranje novih radnih mesta u energetici, rudarstvu, crnoj i obojenoj metalurgiji kao i u izgradnji infrastrukture potrebne za ove delatnosti.

Postojeći privredni uslovi i velika bogatstva u prirodnim resursima, kojima raspolazu nedovoljno razvijena područja, važan su faktor koji treba imati u vidu pri donošenju i utvrđivanju politike razvoja. To su komparativne prednosti koje treba da imaju primat u izboru prioriteta. Međutim, ova evidentna prednost daje povoljne ekonomske efekte samo ako se stvaraju kompleksi, tj. ako se u strategiji razvoja ide u pravcu zaokruživanja od primarne do finalne proizvodnje. Jer kao što smo naveli, jednostrani razvoj industrije je strukturalni nedostatak nedovoljno razvijenih područja pa je zbog toga neophodno ići ka što većoj diverzifikaciji privrednih aktivnosti i na zaokruženje proizvodnje od sirovinske ka finalnoj proizvodnji, tj. do gotovih proizvoda. Orijentacija privrednog razvoja na bazi korišćenja sopstvenih sirovina i prirodnih uslova kojima raspolazu u izobilju SAP Kosovo i druga nedovoljno razvijena područja je pravilan i ispravan put budućeg razvoja privrede. Ovakva orijentacija, pored ostalih prednosti, u velikoj meri eliminiše i dejstvo neželjenih posledica, sa kojima se susreće prerađivačka industrija zemlje pri uvozu neophodnih sirovina.

Kada govorimo o neophodnosti intervencije šire zajednice i merama i instrumentima buduće ekonomske politike za ubrzaniji razvoj nedovoljno razvijenih socijalističkih republika i SAP Kosova, može se primetiti da, i pored bitnih rešenja kojima je pokrenut ubrzani razvoj (nedovoljno razvijenih područja), još uvek nisu iscrpljene sve mogućnosti, kao što su odgovarajuća sredstva za finansiranje društvenih delatnosti, budžetske potrošnje, diferenciranje mera u okviru pojedinih sistemskih rešenja i mera ekonomske politike kroz pojedine zakonske i podzakonske akte kojima bi se dalje podsticao ubrzaniji razvoj nedovoljno razvijenih područja zemlje i osigurao harmoničniji razvoj celokupne naše privrede.

Zato je moguće konstatovati da, i pored svih nastojanja, prostorne disproporcije nisu uklonjene, jer su razni oblici kompenzacije nedovoljno razvijenih područja i po masi i po strukturi bili

nedovoljni. Međutim, ono što zaslužuje kritički osvrt, jeste politika razvoja u celini, zbog nedostatka koncepcije razvoja nedovoljno razvijenih područja, i u izvesnom smislu *ad hoc* formiranja obuhvata nerazvijena područja bez dugoročne razvojne politike. Samim tim su i ostvareni znatno slabiji rezultati i efekti razvoja nedovoljno razvijenih republika i Kosova od mogućih. Zato treba naglasiti da upravo od pristupa toj problematici i razrešenja u praksi njenih ključnih pitanja, zavisi sudbina ubrzanog razvoja ovih područja sa značajnijim reperkusijama na opšti društveni razvoj cele jugoslovenske zajednice.

Nedostatak jasno utvrđenog, i na samoupravnoj osnovi dogovorenog, programa razvoja i potcenjivanje celokupnog instrumentarijuma (u uslovima samoupravljanja na bazi tržišnih odnosa) potenciraće granske i regionalne disproporcije, dupliranje kapaciteta, podstiče pojedinačne, grupne pa i nacionalne egizme, pa i partikularizam. Zato je za razvoj nedovoljno razvijenih područja potreban dugoročni program, pre svega samih nosioca razvoja. Ovakva buduća politika ubrzanijeg razvoja nedovoljno razvijenih republika i Kosova da se svestrano podrži pored kompenzacije i drugim vidovima direktne materijalne intervencije, isto tako i odgovarajućim sistemskim rešenjima naročito politikom cena, kreditnom politikom i spoljnotrgovinskim i deviznim režimom, uvoznom carinom kao i drugim sistemskim rešenjima, koja najvećim delom u ranijem razdoblju nisu odgovarala ubrzanom razvoju nedovoljno razvijenih područja zemlje.

Prof. Dr. Nuri BAŠOTA

EQUAL DEVELOPMENT OF YUGOSLAVIA — VITAL COMPONENT
OF REALIZING EQUALITY OF NATIONS AND NATIONALITIES

Summary

The very process of the productive forces development in the conditions of the capitalist productive relations led to a very uneven economic development of countries and regions in the contemporary world. The territorial distribution of labor, imposed to producers of raw materials and other products on the basis of the so-called comparative preferences and the inexpensive labor force, leads to the deterioration of their economic structure and their position in the primary distribution through inequivalent exchange on the domestic and the foreign market. However, the socialist countries are also confronted with the problem of an uneven economic development and an unfavorable distribution of the factors of production in space; it is due partly to inherited situation, but also to inadequately applied methods in overcoming those often present contradictions.

There are rather great differences between regions, considered as parts of a whole, i.e. between national economies. Such regional differences are present also in multinational communities where regional boundaries corre-

spond to national territories. In such communities an even development and improvement of the economic structure by a rational distribution of the productive forces in space is also a condition of equality of nations and nationalities living in that country. Thus a regional development, being a structural problem by its nature, acquires at the same time a particular importance in socialism.

For undeveloped countries and undeveloped regions of particular importance is to find a basic orientation of development of the economy and individual industrial branches, including the problem of unemployment as well, i.e. to combine the human factor and natural resources they have in abundance. In the process of changing the existing unfavorable position of some countries or some regions inside national territories, we encounter various approaches and methods used to solve this contradiction, towards changing the economic structure and the diversification of the economic activity, depending upon the productive forces in those countries.

The elimination of economic inequality was defined as the basic goal of the economic policy in our country already at the beginning of the socialist building up, and it was stressed in all important documents fixing the streamlines and the tasks of the economic and general social development of the country, up to the establishment of the new Constitution of SFRY. The Yugoslav model for an even development of all parts of our country was created on the basis of a regional organization of our socialist self-managing society in establishing and using methods to eliminate the uneven development of the republics and autonomous provinces. In contrast to the known models and methods used in today world (in the conditions of market economy), our authentic model is not based on the movement of capital on the basis of the average profit rate (as in capitalism) or on the government interference as in state capitalism or in state socialism, but on the contrary it is based on the humanism of the self-managing socialist relations in which the solidarity among the republics and autonomous provinces brings a particular characteristic to the Yugoslav model. This method of an even development of the republics and autonomous provinces is not only an adequate realization of the idea, presented by the creators of the scientific socialism, Carl Marx, F. Engels and V. I. Lenin, in our specific conditions, but also it enriches the theory and practice of the development of socialism as a world-wide process.

Undoubtedly, the efforts made by the broader community form a basis and oblige for a more intensive and a stronger homogenization of internal relations in the Yugoslav economy, both in the sense of the development of all forms of integration and a faster elimination of territorial inequalities in development, since it is a condition that an integral market and an integral economic system become a means, in a full sense, to bring together and not to separate and estrange the economies of some narrower regions and territories of our country.